

УДК: 573.5:811.161.2

Заєць Валентина Григорівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови Гуманітарного інституту

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

v.zaiets@kubg.edu.ua

ЗМІСТОВА Й ОРГАНІЗАЦІЙНО-ДІЯЛЬНІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ «ЛІНГВІСТИЧНА ЛАБОРАТОРІЯ»

Анотація. У статті розкривається зміст та форми роботи з учнями 8-9 класів з поглибленим вивченням української мови. Обґрунтовано введення в навчальний процес елективного курсу для формування міжпредметної компетентності на засадах зв'язків із суміжними та несуміжними предметами.

Ключові слова: мовна картина світу; інтеграція знань; внутрішньопредметні зв'язки; міжпредметні зв'язки; лінгвістичний матеріал; мовні завдання.

Інтеграційні процеси, що спостерігаються у всіх галузях наук, вплинули на зростання самоцінності системи знань. Навчання в основній школі сприяє виробленню вмінь і формуванню навичок здобувати і переробляти інформацію, одержану з різних джерел для застосування її в індивідуальному розвитку особистості учня.

Саме тому чинні шкільні програми з базових предметів поєднані завданням сформуванню в підростаючого покоління систему знань для перспективних потреб особистості, суспільства й держави. Відповідно й поглиблене вивчення української мови у 8-9-х класах «організовується з урахуванням міжпредметних зв'язків» [2, 5]. На сучасному етапі навчання в школі зміцненню філологічної підготовки учнів сприяють елективні курси та факультативи, які представлені у збірнику «Програми курсів за вибором і факультативів з української мови 8–11 класи» [4].

Актуальність нашої статті визначається реалізацією Концепції гуманітарного розвитку України до 2020р., Концепції когнітивної методики навчання української мови, Концепції профільного навчання української мови в системі профільної освіти, вимогами нині чинної Програми для загальноосвітніх навчальних

закладів(класів) з поглибленим вивченням української мови у 8-9-х класах (С.Караман, О.Караман, М.Плющ та ін.).

Теоретичною основою та методичним орієнтиром стали для нас дослідження вчених (Т.Донченко, Л.Варзацька, С.Караман, О.Караман, Е.Палихата, Г.Онкович, С.Омельчук, М.Пентилюк, К.Плиско, Г.Шелехова), які особливу увагу приділяють питанням змісту і методів навчання, характеру навчальної діяльності.

З огляду на це метою статті є розкрити зміст та форми навчання введеного в навчальний процес елективного курсу «Лінгвістична лабораторія» [4, 165]. Нині головними в навчальному процесі насамперед є питання не лише переорієнтації з пасивних форм організації навчання на активну творчу працю учня і вчителя, а формування міжпредметної компетентності для застосування знань в різних видах діяльності. Тому навчання української мови має відбуватися з урахуванням умінь і навичок, які класифіковано в чинних програмах шкільного курсу для 8-9-х класів, що дає підстави посилювати інтеграцію змісту предметів та формувати *міжпредметну компетентність* [5].

Значення мовної допрофільної підготовки учнів 8-9-х класів в опануванні низкою компетентностей полягає в готовності використовувати засоби мови й мовлення з метою одержання і передачі інформації, уміння брати участь у навчальному діалозі, будувати монологічні висловлення різних типів, жанрів мовлення з урахуванням завдань мовлення і ситуацій спілкування (знайомих і нестандартних).

На нашу думку, досягати міжпредметних узагальнень, наблизитися до побудови моделі *мовної картини світу* допоможе вчителеві введення в навчальний процес вищеназваного курсу. *Мета* його полягає в інтеграції знань учнів про довкілля на основі лінгвістичного матеріалу базових предметів основної школи (української літератури, історії, правознавства, біології, хімії, фізики, математики тощо) [4,165].

Курс спрямований на загальний мовленнєвий розвиток учнів і формує такі компетенції:

- 1) мовну – шляхом розширення загальнотеоретичних знань, понять;

2) мовленнєву – шляхом перенесення знань, умінь, навичок із базових дисциплін основної школи на систематизацію мовленнєвих понять для всіх видів мовленнєвої діяльності;

3) соціокультурну – шляхом опрацювання текстів різних стилів і жанрів із базових дисциплін і спеціально дібраних до них завдань;

4) діяльнісну – шляхом організації самостійної науково-дослідницької роботи, укладання міні-словників, міні-довідників, підготовки наукових повідомлень на задану тему [4, 166].

Зміст програми названого курсу не дублює навчальний матеріал з української мови, який поглиблено вивчають у 8-9-х класах. Вивчення мовних явищ є важливим засобом розвитку здатності людини до абстрагування, узагальнення. Без їх знання неможлива будь-яка пізнавальна робота, трудова діяльність, участь у громадському житті. Формування загальнонавчальних умінь і навичок на заняттях курсу відбувається з урахуванням освітніх запитів і потреб особистості учня. Добір дидактичного матеріалу передбачає вивчення змісту програм, підручників, посібників із базових предметів у 8-9-х класах, добору текстового міжпредметного матеріалу, який спонукає до переосмислення навчальної інформації, збільшення годин на самостійну роботу, моделювання цікавих завдань. Форми реалізації курсу різноманітні, залежать від змісту навчального матеріалу, тому можуть бути як академічними (урок, урок-практикум, урок-семінар, урок-лекція тощо), так і орієнтованими на сучасні педагогічні технології (урок-дослідження, урок-ярмарок, урок-конкурс).

Організація роботи курсу за вибором “Лінгвістична лабораторія” потребує знання змісту програм, підручників із предметів, які мають змістові й генетичні зв'язки, містять наукові факти, теоретичні відомості і становлять обсяг навчальної інформації, необхідної для створення учнями лінгвістичних наукових проектів, міні-словників, міні-довідників.

Для стимулювання розвитку мислення, уваги, спостережливості, усного та писемного мовлення важливим є правильний добір методичних прийомів. Проведення учнями експериментальної та дослідницької роботи під керівництвом

учителя збільшує час на самостійну навчальну діяльність, підготовку лінгвістичних проєктів, що в свою чергу допомагає досягти міжпредметних узагальнень.

Взявши за основу вимоги до мовленнєвих (усних та письмових) умінь і навичок із кожного базового шкільного предмета (вміння будувати відповіді, написати відгук, рецензію на відповідь однокласника, писати оповідання про події, давати оцінку вчинкам літературних героїв, брати участь у дискусіях, аргументуючи власну позицію тощо), ми визначили *завдання курсу за вибором*:

- *поглибити* знання в учнів про основні розділи лінгвістики й систематизувати матеріал;
- *розкрити* інтегративні функції української мови;
- *сформувати* вміння аналізувати, досліджувати лінгвістичний матеріал різних стилів, жанрів;
- *удосконалювати* навички зв'язного усного й писемного мовлення;
- *формувати* стійкий інтерес до мови.

Вивчення курсу «Лінгвістична лабораторія» здійснюється *протягом двох років*, заняття проводяться один раз на тиждень (35 годин).

Зміст навчального матеріалу у 8-му класі охоплює три розділи мовознавства: «Фонетична система мови» (13 годин), «Лексикологія. Лексикографія» (13 годин). Варто зазначити, що перший розділ «Фонетична система мови» передбачає поглиблення знань із фонетики на основі дослідження наукових текстів, фольклорних та літературних творів. Науково-дослідницька робота має здійснюватися у процесі опрацювання етнографічного матеріалу у творах українських письменників ХІХ-початку ХХ ст. і спрямовуватися на підготовку повідомлень. *Внутрішньопредметні зв'язки* з орфоепією, орфографією реалізуються у процесі роботи з текстами.

Другий розділ курсу «Лексикологія. Лексикографія» розкриває інтегративні функції української мови у процесі дослідження й аналізу лексичного складу текстів з біології, хімії, фізики. *Внутрішньопредметні зв'язки з лексикографією* здійснюються у процесі *практичної роботи* – укладання міні-словників термінологічної лексики, з *орфографією* – пояснення вживання орфограм у різних

видах вправ, диктантів. Теми рефератів, дослідницьких робіт спрямовують учнів на самостійне опрацювання текстів фольклору (приказок, прислів'їв, веснянок, гаївок, загадок), лексичного матеріалу з точних наук.

Зміст програми курсу для 9 класу передбачає опанування стилістики і представлений такими розділами: «Стилїстика української мови», «Стилїстичної засоби морфології», «Стилїстичний синтаксис. Пунктуація». Також передбачено написання переказів, творів-роздумів та редагування власних і чужих творів.

Розвиток зв'язного мовлення відображено такими видами робіт: переказ тексту наукового, публіцистичного стилів, твір-роздум на морально-етичну тему, твір-опис місцевості. Передбачено уроки повторення й узагальнення вивченого, тести та завдання різних типів для контролю знань.

Міжпредметний зміст навчального матеріалу використовується учнями під час самостійної роботи для написання та виголошення науково-дослідницьких робіт, рефератів: «Стилїстичні функції дієслів у «Народних оповіданнях» Марка Вовчка», «Стилїстичні функції морфем у творах українських письменників», «Письменники про народність мови Марка Вовчка», наукових повідомлень про стилїстичне використання односкладних речень тощо. Практична робота ґрунтується на *внутрішньопредметних зв'язках*: проведення стилїстичних експериментів, редагуванні творів, переказів; *міжпредметних*: укладання словників фразеологізмів на основі наукових текстів базових предметів та творів художньої літератури.

Беручи до уваги те, що курс передбачає роботу учнів у парах, у групах, відповідно збільшується час на самостійну роботу шляхом здійснення диференційованого підходу до навчання. Перевага надається таким методам навчання: інформаційно-рецептивному, проблемному показово-рецептивному, стимулюючо-пошуковому, спонукально-пошуковому [3, 23].

У програмі визначено вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки восьмикласників та дев'ятикласників, які відвідують заняття курсу. Так, у процесі навчання учні *ознайомлюються* з основними сферами функціонування мови. На текстовій основі міжпредметного змісту *розкривають* інтеграційні функції української мови, її роль як моделюючої системи, окрім того, *поглиблюють* знання

про мову як суспільне явище, українську мову як державну у всіх сферах її застосування. Для збагачення і розширення лінгвістичного світогляду учні *обирають* лінгвістичний матеріал для опрацювання (тексти художніх творів, навчально-пізнавальну та мовознавчу літературу). У процесі роботи з дидактичним матеріалом різних стилів і жанрів учні *досліджують* лексичний склад текстів підручників з біології, хімії, фізики та використання в них синтаксичних засобів.

Під керівництвом учителя здійснюється науковий супровід навчання. Учні шляхом самостійної дослідницької роботи *переосмислюють* використання художньо-виражальних засобів, *обґрунтовують* стилістичні функції засобів морфології, *укладають* міні-словники термінологічної лексики, омонімів, паронімів; *готують і виголошують* власні висловлювання на задану вчителем тему.

На основі матеріалу міжпредметного змісту з базових предметів (української мови і літератури, історії, географії, трудового навчання, фізики, географії, біології) дев'ятикласники *будують тексти і виголошують* повідомлення «Духовна культура українського народу», «Трудові ресурси і зайнятість населення. Проблема зайнятості населення», «Народні традиції художніх промислів, їх зародження і розвиток», «Екологічні проблеми ядерної енергетики на Україні».

У процесі навчальних занять на курсах здійснюється активна творча праця учнів під час *редагування* текстів, *моделювання мовленнєвих* ситуацій з дотриманням мовних норм, *виправлення* недоліків у мовному оформленні власного та чужого переказу, твору.

Подаємо зразки текстів і завдань.

Зразок А

Прочитайте текст. Виконайте завдання до нього.

Світ звуків, кольорів та чисел

До-ре-мі-фа-соль-ля-сі!

Червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий...

Гама звуків і спектр кольорів. Чи існують вони незалежно від вуха і ока? Чи це лише суб'єктивні відчуття, і тоді весь світ сам по собі беззвучний і безбарвний, чи

це відображення реальної дійсності в нашій свідомості? Якщо друге, то без нас світ сяятиме барвами світла й дзвенітиме симфонією звуків.

Чому сім тонів у гамі й сім кольорів у спектрі? Чому сім? Чому одне число сім?

Гама старша за спектр. Ще Піфагору (582-500 рр. до н.е.) легенда приписує відкриття числових відношень, що відповідають різним музичним звукам. Проходячи повз кузню, в якій кілька робітників кували залізо, Піфагор помітив, що звуки перебувають у відношенні квінти, кварта й октави. Увійшовши до кузні, він переконався, що молот, який давав октаву, порівняно з найважчим молотом мав масу, яка дорівнювала $1/2$ маси останнього, молот, який давав квінту, мав масу, що дорівнювала $2/3$, а кварту – $3/4$ маси найважчого молота. Повернувшись додому, Піфагор повісив струни з вантажами, маси яких пропорційні числам $1/2$, $2/3$, $3/4$, і знайшов нібито, що струни при ударі давали ті самі музичні інтервали.

Фізично легенда не витримує критики, ковадло від ударів різними молотами видає свій власний один і той самий тон, та й закони коливання струн не підтверджують легенду. Але в усякому разі легенда говорить про давність учення про гармонію. Заслуга піфагорійців у галузі музики безсумнівна. Їм належить думка про вимірювання тону струни, яка звучить, через її довжину. Їм був відомий прилад “монохорд” – ящик з кедрових дощок з однією натягнутою струною на кришці. Якщо вдарити по струні, вона видає певний тон. Якщо розділити струну на дві частини, підперши її тригранним кілком посередині, то вона даватиме вищий тон. Він звучить настільки подібно до основного тону, що при одночасному звучанні вони майже зливаються в один тон. Відношення двох тонів у музиці – інтервал. При відношенні довжин струн $1/2$: 1 інтервал називається октавою. Відомі Піфагору інтервали квінта і кварта утворюються, якщо кілок монохорда зсунути так, щоб він відділяв відповідно $2/3$ або $3/4$ довжини струни.

Щодо числа сім, то воно пов'язане з якимось прадавнім і таємничим уявленням людей напіврелігійного, напівмістичного характеру. Найбільш імовірно, що це стосується астрономічного поділу місячного місяця на чотири семиденних тижні. Це число фігурує протягом тисячоліть у різних переказах. Так, ми знаходимо його в стародавньому папірусі, що його за 2000 років до нашої ери написав єгиптянин

Ахмес. Цей цікавий документ має назву: «Настанова для здобуття знання всіх таємниць». Серед них знаходимо таємничу задачу під назвою «Драбина». У ній ідеться про драбину чисел, що являють собою степені числа сім: 49, 343, 2401, 16 801. Під кожним числом ієрогліф-картина: кіт, миша, ячмінь, міра. Папірус не дає ключа до розв'язання цієї задачі. Сучасні тлумачі папірусу Ахмеса розшифровують умову задачі так: «У семи осіб є по сім котів, кожний кіт з'їдає по сім мишей, кожна миша може з'їсти сім колосків ячменю, з кожного колоска може вирости по сім мір зерна. Скільки зерна збережуть коти?» Чим не задача з виробничим змістом, запропонована 40 століть тому? (За М.Блудовим.)

Завдання

1. Заголовок прочитаного тексту виражає

А основну думку Б проблему В проблематику Г тему й основну думку

2. Стиль мовлення прочитаного тексту

А художній Б розмовно-побутовий В науковий Г публіцистичний

3. Жанр прочитаного тексту

А опис Б роздум В есе Г розповідь

4. Основну думку тексту відображено у реченні

А «Ще Піфагору (582-500 рр. до н.е.) легенда приписує відкриття числових відношень, що відповідають різним музикальним звукам».

Б «Їм(піфагорійцям) належить думка про вимірювання тону струни, яка звучить, через її довжину».

В «Якщо розділити струну на дві частини, підперши її тригранним кілком посередині, то вона даватиме вищий тон».

Г «Щодо числа сім, то воно пов'язане з якимось ще давнішим і таємничим уявленням людей напіврелігійного, напівмістичного характеру».

5. Установіть відповідність між визначеннями музичних термінів

А відношення двох тонів у музиці 1 кварта

Б відношення довжини струн $1/2$: 1 2 квінта

В кілок монохорда відділяє $2/3$

струни 3 октава

Г кілок монохорда відділяє $3/4$ струни

4 інтервал

6. Слова, утворені одним способом, складають рядок, окрім

А семиденний, тригранний Б напівмістичний, напіврелігійний

В беззвучний, безбарвний Г безсумнівний, жовтогарячий

7. Уподібнення приголосних за м'якістю відбувається в усіх словах рядка

А кузня, квінта, свідомість Б (у) кришці, давність, ячмінь,

В світ, дійсність, зміст Г розділити, світло, прадавній

8. Виділена буква позначає той самий звук у словах рядка

А відкриття, прадавній, світло Б являють, написав, жовтий

В виробничий, уявлення, давність Г умова, розв'язання, написав

9. Закінчення *-сте* мають дієслова II особи множини теперішнього часу в рядку

А існують, відповідають, перебудовують Б знаходять, підтверджують, розділяють

В приписують, відкривають, напишуть Г звучать, виміряють, переконують

10. Слова-синоніми становлять рядок, окрім

А безсумнівний, правильний, імовірний Б незначний, невагомий, мізерний

В таємничий, загадковий, містичний Г гармонія, відповідність, точність

11. Антонімічні пари слів становлять рядок, окрім

А розділити – об'єднати, знаходити – втрачати

Б визнавати – заперечувати, зростати – спадати

В несподівано – передбачено, неможливо – легко

Г віддаляти – приблизити, підтверджувати – спростувати

12. У реченні «Чому сім тонів у гамі й сім кольорів у спектрі?» автор тексту використав

А алітерацію Б асонанс В порівняння Г алегорію.

Зразок Б. З'ясуйте, до якої групи належить запропонована лексика? Погрупуйте лексичні одиниці, занесіть до таблиці.

Астигматизм, ацетилцелюлоза, багатопелюстковий, мінералоутворення, міфологія, міфотворець, мовно-літературний, науково-дослідний, центральноазіатський, науково-виробничий, науково доведений, науково-експериментальний, науково розроблений, національно-мовний, акциз, національно-

самобутній, радіаційно-хімічний, центральноєвропейський, алгоритмізувати, спинномозковий, спинно-черевний, стилістико-семантичний, судинно-волокнистий, селекційно-генетичний, вінілацетат, вітроелектростанція, звукопровідність, зовнішньополітичний, інавгурація, лімфоцит, магнієво-кальцієвий, системно-функціональний, ультракороткохвильовий, умовно-рефлекторний, фольклорно-етнографічний.

Лексика			
суспільно-політична	наукова	виробничо-професійна	офіційно-ділова

Зразок В «Четверте зайве». Позначте рядок із зайвою лексичною одиницею

Варіант 1

А протиконституційний, процесуальний, інавгурація, інфінітив

Б науково-експериментальний, науково розроблений, акциз

В агрофізика, бета-промені, біогеоценоз, бісектриса

Г адміністративно-господарський, ацетилцелюлоза, міфологія, мінералоутворення

Ґ авіаметрологічний, бонапартистський, поліхлорид, складотворний

Варіант 2

А міфотворець, мовно-літературний, науково-дослідний, абориген,

Б науково-виробничий, науково доведений, національно-самобутній, кюрі

В умовно-рефлекторний, центральноазіатський, біогенез, субтропіки

Г абрєвіатура, авангардизм, абсциса, аванпостний

Ґ вінілацетат, стилістико-семантичний, азотно-калійно-фосфорний, лімфовузол

Отже, зміст навчального матеріалу курсу «Лінгвістична лабораторія» містить лінгвістичну інформацію, яка сприяє розширенню знань учнів про мову як систему, знайомить зі способами навчальної діяльності, допомагає учням набути міжпредметної компетентності для перенесення знань та вмінь, що в подальшому забезпечуватиме підготовку до майбутньої трудової діяльності. Окрім того, форми й

методи навчання виробляють в учнів уміння і навички самостійно здобувати знання, робити висновки та узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заєць В. Г. Міжпредметні лінгвістичні лабораторії як форма інтегрування учнівських знань / В. Г. Заєць // Дивослово. – 2009 – №8 – С. 41–12.
2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови: Українська мова. 8-9 класи / С.О.Караман, О.В.Караман, М.Я.Плющ, В.І.Тихоша та ін.; за ред. С.О. Карамана. – К.: Грамота, 2009.
3. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі / К. М. Плиско. – 2-е вид., перероб. й доп. – Харків : ХНПУ – 2005. – 83 с.
4. Програми курсів за вибором і факультативів з української мови 8–11 класи / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011. – 272 с.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>

Рецензент

Яворська С.Т., д. пед.н., проф.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014р.

СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ И ОРГАНИЗАЦИОННО-ДЕЯТЕЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА «ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ»

Заец Валентина Григорьевна

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры украинского языка Гуманитарного института
Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев
v.zaiets@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье рассматривается содержание и формы работы с учащимися 8-9-х классов с углубленным изучением украинского языка. Обосновано введение в учебный процесс элективного курса для формирования межпредметной компетентности на основании связей с предметами смежными и несмежными предметами.

Ключевые слова: языковая картина мира; интеграция знаний; внутрипредметные связи; межпредметные связи; лингвистический материал; языковые задания.

CONTENT AND ORGANIZATIONAL ACTIVITY ORIENTATION OF ELECTIVE COURSE IN UKRAINIAN LANGUAGE «LINGUISTIC LABORATORY»

Valentyna H. Zaiets

PhD in pedagogics, senior lecturer of chair Ukrainian language of Humanitarian Institute
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
v.zaiets@kubg.edu.ua

Abstract. The article deals with the content and forms of the work with pupils of 8-9 forms with profound studying of Ukrainian language. Introduction to the learning process of elective courses for the formation of interdisciplinary competence on the basis of connections with related non-adjacent subjects is proved.

Keywords: language world picture; knowledge integration; interdisciplinary connections; interdisciplinary communication; linguistic material; language tasks.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Zaiets V. H. Intersubject linguistic laboratory as a form of integration of student knowledge / V. H. Zaiets // Duvoslovo. – 2009 - № 8 – P. 41 – 12. (in Ukrainian)
2. Program for secondary schools (classes) in-depth study of the Ukrainian language: Ukrainian language. 8-9 classes / S. O. Karaman, O. V. Karaman, M. Y. Pliushch, V. I. Tykhosha, etc.; edited by S. O. Karaman. – K.: Hramota, 2009. (in Ukrainian)
3. Plysko K. M. Theory and methods of teaching Ukrainian language in high school / K. M. Plysko. – 2nd edition. – Kharkiv : KNPU – 2005. – 83 p. (in Ukrainian)
4. Elective courses program and electives in the Ukrainian language for 8-11 classes / K. V. Taranik-Tkachuk. – K.: Hramota, 2011. – 272 p. (in Ukrainian)
5. [Electronic resource]. – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>